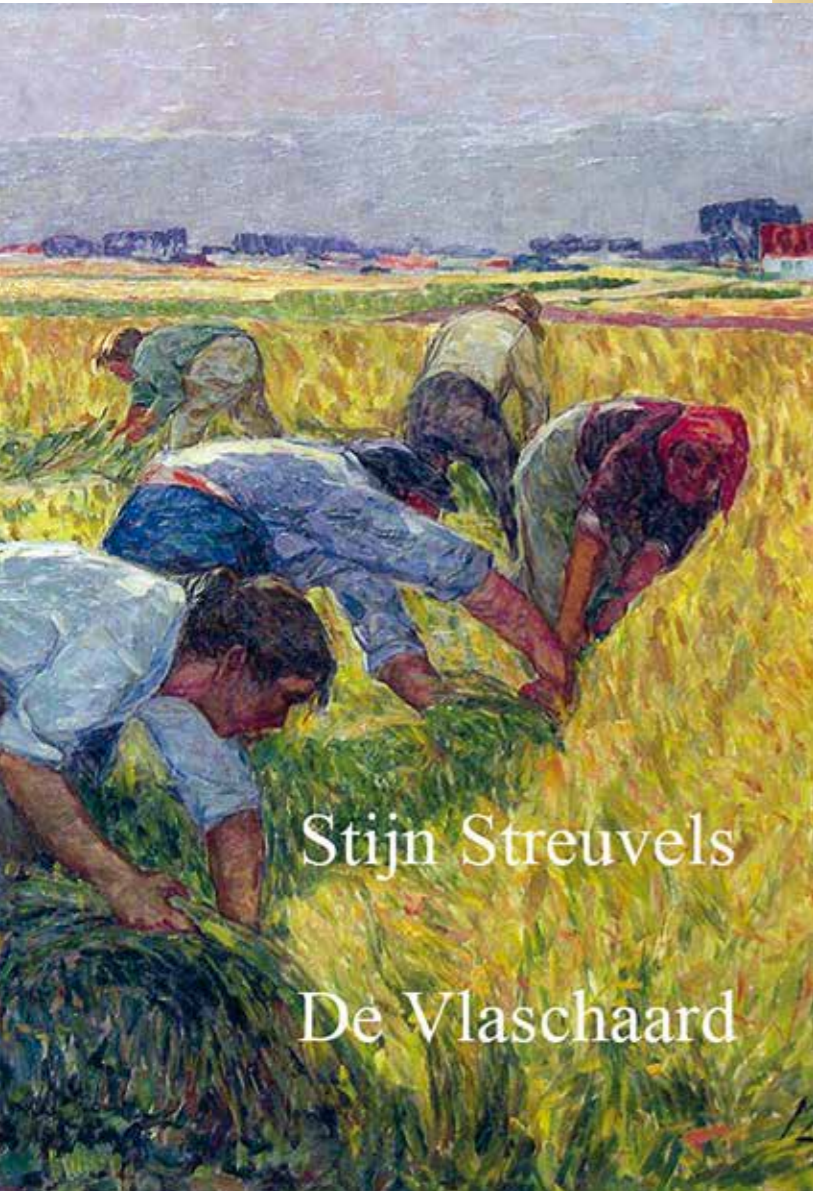

door: Maarten Boogaards

‘Het vlas lag gescheisterd’

Pleidooi voor een taalkundig fenomeen

Stijn Streuvels

De Vlaschaard

In 2021 kreeg Maarten Boogaards de Academische Jaarprijs van de Maatschappij voor Nederlandse Letterkunde voor de beste masterscriptie op het gebied van de taalkunde. Bogaards onderzocht ongeveer achtduizend combinaties van de werkwoorden *zitten*, *staan* en *liggen* + voltooid deelwoord. Het bleek een verrassend productieve constructie.

Als je je veel met taal bezighoudt, kan het zomaar gebeuren dat je een constructie tegenkomt waar je je eigenlijk over wilt ontfermen. Een constructie waarvan gezegd wordt dat-ie maar weinig voorkomt, bijvoorbeeld, of dat de gebruiksmogelijkheden beperkt zijn, terwijl je denkt: volgens mij zie ik die constructie best vaak en op allerlei manieren gebruikt worden. Iemand moet het voor deze constructie opnemen!

Zo'n bijna vaderlijke ervaring had ik bij combinaties van de werkwoorden *zitten*, *staan* en *liggen* met een voltooid deelwoord. Een paar voorbeelden van de constructie:

Waarom zit alle groente in de supermarkt in plastic verpakt?

“GENOEGDOENING DUS, VOOR EEN VEELZIJDIGE MAAR ONDERSCHATTE CONSTRUCTIE VAN HET NEDERLANDS.”

Ik kwam binnen in de keuken, waar de afwas hoog opgestapeld stond.

Dat is de plek waar m'n oma ligt begraven.

Voltooid deelwoorden gaan normaal gesproken samen met *zijn* of *hebben*, de hulpwerkwoorden van de voltooid tijd ('de groente is in plastic verpakt', 'ik heb de afwas hoog opgestapeld'). Maar hier zijn ze gecombineerd met werkwoorden die lichaams-houding aanduiden: *zitten*, *staan* en *liggen*. Volgens het gezaghebbende grammaticale naslagwerk *Algemene Nederlandse Spraakkunst* (ANS) zou het hier om vaste verbindingen gaan: een handjevol voltooid deelwoorden met verwante betekenis die *zitten*, *staan* en *liggen* kunnen vergezellen. Geen productieve constructies dus, maar een soort versteende combinaties waar je verder niet bijster veel mee kunt.

Daar had ik zo m'n twijfels bij. Ik kwam de constructie regelmatig tegen (des te meer nu ik erop was gaan letten natuurlijk) en ook intuïtief leek er vrij veel mogelijk. Hoog tijd voor een herwaarder- ring, vond ik. Toen ik voor mijn eindwerkstuk voor de MA Nederlandse Taalkunde aan de Universiteit Leiden een talig onderwerp mocht gaan uitpluizen, hoefde ik dus niet lang na te denken: ik ging *zitten/ staan/liggen* + voltooid deelwoord eens serieus onder de loep nemen.

De belangrijkste vraag die ik wilde beantwoorden: zijn deze combinaties beperkt tot een paar vergelijkbare voltooid deelwoorden, of kun je de constructie naar nieuwe deelwoorden uitbreiden? Voor zo'n vraag kun je het beste in kaart brengen wat taalgebruikers 'in het wild' met de constructie doen. Dus ben ik in een grote taalverzameling gedoken: uit het SoNaR-corpus van modern geschreven Nederlands heb ik ongeveer achtduizend combinaties van *zitten/staan/liggen* + voltooid deel- woord verzameld en onderzocht.

Als het vaste patronen zouden zijn, zoals de ANS stelt, verwacht je onder die achtduizend voorbeel- den een heel beperkt aantal verschillende deel-

woorden, en geen of heel weinig deelwoorden die maar één keer voorkomen. Maar het corpus laat iets heel anders zien: 156 verschillende voltooid deelwoorden, waarvan ongeveer de helft (77) maar één keer.

Een kleine greep uit de grote variatie: 'zit aange- koekt', 'zit ingesneeuwd' en 'zit volgeplempt' voor *zitten*; 'staat dichtgespijkerd', 'staat geëts' en 'staat voorgeprogrammeerd' voor *staan*; 'ligt aangekop- peld', 'ligt gekapseisd' en 'ligt vastgesjord' voor *liggen*. Het is niet erg aannemelijk dat een zeldzame combi- natie als 'ligt vastgesjord' als vaste verbinding in het hoofd van Nederlandse taalgebruikers zit opgeslagen. Sterker nog, ik kwam in het corpus zelfs voltooid deelwoorden tegen die helemaal niet bestaan:

De verwoesting van de orkaan lag nog altijd op 't ongesleten vlas dat dooreenverwereld, ver- streuveld en gescheisterd lag als barengolf van een onstuimig water dat in de volle woeling opeens gesteven blijft.

Dit bleek een citaat uit de roman *De Vlaschaard* van de Belgische schrijver Stijn Streuvels (1871- 1969), die zo origineel schreef dat er wel van 'Streuveliaanse' zinnen is gesproken. In elk geval trok Streuvels zich weinig aan van het idee dat *zitten/staan/liggen* + voltooid deelwoord tot een klein aantal vaste combinaties beperkt zou zijn; hij breidde het patroon gewoon uit met zijn eigen deelwoorden ('dooreenverwereld', 'verstreuveld', 'gescheisterd'). Mijn corpusonderzoek laat zien dat uitbreiden naar nieuwe vormen niet alleen in hoogst originele literatuur mogelijk is, maar ook in alledaags taalgebruik met bestaande maar zeld- zame deelwoorden. Genoegdoening dus, voor een veelzijdige maar onderschatte constructie van het Nederlands. ●

Maarten Bogaards ontving in 2021 de Academische Jaarprijs van de Maatschappij voor Nederlandse Letterkunde voor de beste masterscriptie op het gebied van de taalkunde. Momenteel doet hij in Leiden promotieonderzoek naar grammaticaal aspect in het Nederlands.